

ПЕТАР ВЛАХОВИЋ (Београд)

ВУКОВО ВИБЕЊЕ НАРОДНОГ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА У ЦРНОЈ ГОРИ

I

Живот Вука Карацића и његово учено стваралачко дело лично је проучено и обрађено током XIX и XX века. Није без разлога речено да је са великим људима као са великим планинама. Што се човек више удаљава од њих, просторно од планине, а временски од човека, све јасније се оцртава њихова громадност и истичу обриси. Тако је, без сумње, и са Вуковом личношћу и делом насталим „из народа и за народ”.

Вукова биографија дубоко је прожета, као што се зна, његовим стваралаштвом у коме се уочавају две развојне фазе. Једну представља долазак у Беч и сусрет са ученим Словенцем Јернејом Копитаром који је Вука прихватио, усмерио и подржао. То је било пресудно за даљи Вуков стваралачки рад који је резултирао у опус у коме га наука данас познаје а друштво се њиме користи. Због тога се ова прва фаза Вукова рада (уз помоћ Копитара) с правом може сматрати делом једног јединог човека. Оне народне песме и речи које је Вук из родног краја у глави донео и у Бечу на папир ставио, ушле су у прве две збирке „простонародних песнарица” (1814 и 1815) и у Рјечнику (1818).¹ Друга битна одлика овог стваралаштва јесте у томе што је Вуков рјечник из 1818. први те врсте у словенској литератури, који је, уз то, протумачен немачким и латинским речима. Другу фазу чини Вуков истраживачки рад. У тај оквир се може ставити његово интере-

¹ Карацић, Вук Стефановић, Српски Рјечник I, Сабрана дела, књ. XI, Београд, Просвета, 1987, 17.

совање за народни живот и обичаје у Црној Гори, Србији и другим југословенским земљама.

Вук Караџић проучавао је Црну Гору као зрео и искусан научник. Овом послу приступио је истраживачким методом који је сам створио. Прикупио је о Црној Гори извесне информације које су у то време биле познате у јавности и публицистици. Урадио је потом врсту подсетника и успоставио везу са сарадницима на терену. У јесен 1834. уследио је његов одлазак у Црну Гору² па је на тај начин (виђено и доживљено) заокружен Вуков приступ истраживању. Тим су били постављени истраживачки оквири и одређен садржај етнолошким регионалним и проблемским монографијама који и у наше време има одговарајући научни значај и друштвени смисао.

Вук је о Црној Гори и њеном становништву (не рачунајући осврт из 1834)³ написао заправо две монографије. Једна је књига: *Црна Гора и Црногорци* (1837) која је објављена у Штутгарту на немачком језику а друга: *Бока Которска*, чланак написан знатно раније, али објављен тек 1849. у „Ковчежићу” на српском језику. Ова два списка Љуба Стојановић је спојио у целину и објавио под насловом: *Црна Гора и Бока Которска*⁴ (Српска књижевна задруга, Београд 1922). У том издању дат је прво приказ *Боке Которске* (с. 2-14) а потом *Црне Горе* (с. 15-111) уз додатак једне карте ондашње Црне Горе. Оба та рада урађена су истом методологијом. Али, опис Боке много је сажетији. У опису Црне Горе заступљен је редослед као и у опису Боке, с тим што су издвојени одељци: Земља, Људи, Преглед историје, Начин правитељства, Живот са суседима, Начин живота, Закон (вјера) и наука и Нарави и обичаји.

Ово је, дакле, прва целовита етнолошка монографија на Балканском полуострву уопште, па, можда, и у Европи онога времена. Овај спис „истина кратак али израђен по властитом проматрању и црпен из несумњиво поузданијех оригиналнијех извора” — како је у уводу навео Вук — односи се на једну малу земљу која „већ више столећа” „с правом заслужује да се Европа с њом позабави ради витешког одупирања њених становника против покушаја сто пута надмоћнијих Османлија да је покоре”.⁵ Један, чак крајње уопштен и летимичан осврт на ово штиво, најбоље ће показати научну вредност онда скупљених података. Ово, разуме се, може бити, само указивање на проблем, без било каквих других претензија сем подстицаја за дубље, шире и свестраније проучавање етнолошких одлика како Црне Горе и њеног становништва, тако и других крајева Балканског полуострва.

² Исти, *Сабрана дела*, књ. IV, Београд, Просвета, 501.

³ Исти, *Сабрана дела*, књ. XVIII, Београд, Просвета, 1972, 19—20; 609—612.

⁴ Исти, *Црна Гора и Бока каторска*, Београд, Српска књижевна задруга, 1922.

⁵ Исти, наведено дело, с. 1; Исти, *Сабрана дела*, књ. XVIII, с. 634.

Из обиља етнолошких проблема овом приликом се издваја опис основних етнолошких одредница, организација живота и неки елементи из обичаја и веровања. Питањима ове врсте посветиће се нешто више пажње у даљим излагањима.

II

Вуков опис народног живота и обичаја у Црној Гори има шири научни значај. Вук је, проучавајући црногорско друштво, уочио његову родовско-племенску организацију. *Породица* (вамилија, фамилија, фамеља) чини, по Вуку а и иначе, основну производно-потрошачку јединицу, која по броју чланова може бити инокосна или задружна. То је заправо основна микро ћелија из које се развијају и настају сви други облици међусобног друштвеног организовања. *Кољено*, појам који Вук описује као сроднички, етнолошки није довољно обрађен. Међутим, то је термин који, поред сродничког обележја, има и шире друштвено значење. О томе сведоче опаске које је Вук изнео у Рјечнику: „први послије њега”; „проклето му племе и кољено”; „све до дветог кољена”; „девето кољено се може узети”; „Ти ћеш Марко први царовати, а ја ћу ти бити до кољена”.⁶ Детаљнија и дубља анализа напред поменутих схватања указала би, вероватно, на неке елементе који су у прошлости имали својство да повезују јединке и организују сложеније друштвене заједнице. Сличној категорији припадају термини *род* и *родбина* (свој, својта, сродство, траг). Под тим појмом подразумева се, у првом реду, „људски род”, односно припадност одређеној заједници („Имаш ли кога од рода?”; „Отишла жена у род”). У том смислу могу се схватити и стихови које такође Вук наводи:

„Многе ли си мајке ојадила,
многе снахе у црно завила,
удовице у род оправила”.⁷

Међутим, род означава и друштвени статус, припадност одређеној класи, отменијем друштву или — како се то у народу каже „господском роду”. Реч *род* означава и *плод* и у људској као и у осталим врстама. Реч *род* дакле, без обзира на то што је ушла у свакодневну употребу и што се при томе зна шта конкретно означава, ипак захтева да се смисао тог појма потпуније обради и доведе у склоп са уређењем неких друштвених категорија које су у прошлости имале у животу људских заједница знатно већу улогу него што то изгледа на први поглед.

Братство је било и у Вуково време, за разлику од кољена и рода, ипак одређенији појам. Као објашњење Вук је записао:

⁶ Исти, Сабрана дела, књ. XI, код речи *кољено*

⁷ Исти, наведено дело, код речи *род*

„Људи од једнога братства имају једно презиме и славе једно крсно име и тако су сви као од једног рода“. Даље се наводи: „Јако братство брзо заплеће“. Очигледно, појам братство припада категорији велике сродничке повезаности. Али, тиме се не искључују и друштвене функције тог термина. У Црној Гори, наводи Вук (а то је, уосталом, и у наше време познато), „нахије се дијеле на племена а племена на братства“. Братство сачињавају братственици, што ће рећи сродници по крвној линији,⁸ па је самим тим то довољан повод за шира проучавања локалних заједница и ширих друштвених па и биолошких категорија које се јављају у оквирима људскога рода.

Племе, термин који је Вук забележио, свакако припада раним облицима организационог друштвеног развоја. „У Црној Гори“ — каже Вук — „племе значи оно што је у Србији од прије значила кнежина, а сада што значи срез“. Као пример Вук из Црне Горе наводи племена катунске нахије, а то су: Цетиње, Његуши, Беклићи, Бјелице, Озринићи, Цуци, Комани, Загарац и Пјешивци (Пљешивци). Истој категорији припадају племена у Брдима и у Приморју црногорском.⁹ То су крвне, сродничке и територијалне заједнице састављене од родова и братстава чије припаднике у целину повезују заједничко порекло, територија, сопствена организација, исти језик и свест о припадности тој племенској заједници. Из тога се иводи термин *племенска организација* чија својства ни до данас нису дефинитивно и јасно проучена.

Вук реч *народ* помиње само као термин. Задовољава се навођењем немачке речи: *Das Volk* и латинских назива: *gens, populus, patio*, упућујући при том на појам *пук* а у вези с тим и *свјетина*.¹⁰ Међутим, Паштровиће, које Вук подробно описује и изузетно цени што „никада нијесу Турцима плаћали харач“, назива „*народић*“ и тако уводи нов, у литератури реби термин,¹¹ што за сада такође остаје етнолошки отворено питање.

Друштвени и породични живот представљају једно од занимљивих и научно значајних питања у црногорском народном животу. Вук је у том погледу оставио доста података занимљивих за науку. Он је подробно описао породични и друштвени живот у приморским областима а за Стару Црну Гору пружио је слику о „начину правитељства“ истичући да „у Црној Гори има трагова свијех облика управе“.¹² Земља (држава) има владика, коме се може обратити са „свети владика“ а зову га и „господар“. „Управитељ“ се додаје у ословљавању уз „владика“. Поред ове централне личности, свако племе има „главара“. Он и без титуле припада „знатнијим људима“, „који уживају неки углед и зову се главари-

⁸ Исти, наведено дело, код речи *братство*

⁹ Исти, наведено дело, код речи *племе*

¹⁰ Исти, наведено дело, код речи *народ*

¹¹ Исти, Сабрана дела књ. XVIII, с. 670.

¹² Исти, наведено дело, с. 647.

ма". Иначе, племе — како је записао Вук — званично има по једног војводу, кнеза и барјактара, а нахија по једног сердара. Међутим, све су то само „просте титуле” јер се свакоме може одговорити: „Ја нијесам ни мањи од тебе ни од горега рода”.¹³

Приказане су и друге стране организовања. Живот у породици добио је извесна обележја, при чему старешини припадају знатна овлашћења. Али, упркос свему, овлашћења су ипак, уз дужно поштовање, под надзором колектива.¹⁴

Управно-правни живот и односи са суседима који су владали у Црној Гори детаљније су представљени у делу Вука Карацића. Поред тога, Вук је оставио доста података о култури становања и менталитету становништва. Сви ови подаци имају изузетну научну вредност. Ако ништа друго, они могу послужити за полазиште у утврђивању степена промена и праћењу континуитета у традиционалној народној култури у Црној Гори.

Сроднички односи и узајамно поштовање у тим оквирима обухватају склоп научно занимљивих проблема. Међу њима пажњу привлачи *однос ујака* према сестрићу и обратно, *однос сестрића* према ујаку. То је она појава која је позната као *авункулат*, а која у Црној Гори није довољно проучавана, без обзира на Кулишићеве опаске о матриликалном и другим видовима брака. Повезаност ујака и сестрића је велика. Сестрић ће се, ако је потребно, жртвовати за ујака. Сестра је спремна да за брата, у случају нужде, жртвује сина. Често се и јавно изражава жеља да пород личи на ујчевину. Због тога ово схватање открива законитости развоја породично-сродничких и других односа од најранијих фаза људског развоја па све до наших дана. На овај начин етнологска наука излази из локалних и улази у оквире и проблеме територијално шире обухваћене и схваћене етничке историје.

Нарави и обичаји, како је Вук назвао једно поглавље књиге *Црна Гора и Црногорци*, садрже бројне елементе ужег (локалног) и ширег (општељудског) значаја. Посебно се то испољава и запажа у *обичајима из човековог животног циклуса* и у такозваним *годишњим обичајима*.

Рођење је међаш од кога почиње човеково живљење. У обичајима који прате долазак на свет и пријем новог члана у друштвену заједницу, *бабине*, као обред, заузимају у народном схватању веома значајно место. Бабине су прослављане, обично, седам дана. За тих седам дана, бележи Вук, долазе дању жене на бабине (и доносе част породиљи: пите, уштипке, ракију, вино, итд., а детету дарове друге врсте) па се на оваквом скупу часте и веселе заједно са породиљом. Ноћу, за време бабина, долазе суседи и суседе, познаници и познанице да „чувају бабине”. Посетиоци сву ноћ седе код породиље и за то време међусобно разго-

¹³ Исти, наведено дело, с. 668.

¹⁴ Исти, наведено дело, на наведеном месту (с. 668)

варају и певају. Значајне су посебно трећа и седма ноћ. За сулудог се каже: „Није дочуван седму ноћ!“ Тада нико не сме заспати јер остали, по Вуковим белешкама, једва чекају да му какав дроњак или чак и ћебе пришију за хаљине. У песмама које се на бабинама певају помињу се: новорођенче, отац, мајка, деда. Али, има и песама у којима се, на пример, честита родитељима рођење сина. Ових неколико опаски, као што се види, довољно оцртава и указује на комплексност проблема који прате обичаје о рођењу повезујући их бројним нитима са друштвеним живљењем у целини.

Женидба је други међаш у људском животу. Обичај је био да два човека који се „пазе“, односно узајамно уважавају и међусобно поштују, а имају децу супротног пола, заруче ту децу још док су у колевци. Било је случајева да се оваква веридба (заручење) обави још док су жене трудне, па ако се роде деца истог пола, онда постају побратими или посестрима, поштујући и уважавајући притом родитељску реч која је и у оваквим случајевима била неприкосновена.

Просидбу, веридбу и прстеновање прате обичаји и радње којима имају дубље значење. Испрошена девојка могла је да се одмах преведе у дом будућег младожење, чак и када је била малолетна. Међутим, чешће се чекало да одрасте у родитељској кући. Занимљива је и веридба девојке која је по годинама старија од младожење. Детаљан опис приморске свадбе, структура сватова и реквизити који се употребљавају у свадбеном церемонијалу, открива неке од проблема из виђења живота и света у претходним раздобљима и повезивању свега тога са садашњим животним приликама. Међу таквим су питањима тзв. „*молитвена чаша*“ и „*добра молитва*“. „Добра молитва“ одржава се као здравица у девојачком дому и то пред полазак сватова. Пред кућни праг се простре „*струка*“ (тканина која је до недавна била саставни део одеће) на коју девојка клекне и испружи руке на које јој наслажу оружје. Два свата из дома девојачког, звани „*заставе*“, девојци над главом држе вео за убраћивање. За то време један од „*застава*“ изговара здравицу, приближно следеће садржине: „Бог ти дао девет синова и десету ћерку за милост; два као два девера, два као два стара свата, два као два „*заставе*“ (назив сватова), два као два првијенца, а један добар и поштен као твој отац. Ћерка била добра и поштена као твоја мајка. Из овог дома изљегла у добри час, а у други уљегла у бољи час“. Занимљиво је да се у сватовској структури поштује и одржава паралелизам и то у свим сватовским звањима „од дома девојачког“ и „од пута“ (са младожењине стране), што је такође изазов у поимању, као и за даљу научну обраду¹⁵). „Добра молитва“ коју отац изговара и „*молитвена чаша*“ из које сви сватови пију са хлеба, не додирујући чашу рукама, већ држећи хлеб на коме је она, на крају

¹⁵ Исти, наведено дело, с. 671.

се поклања невести која је чува и употребљава само у изузетним приликама¹⁶). То су само неки од бројних елемената којима у оквиру свадбеног церемонијала етнoлошка наука дугује потпунија и образложенија објашњења.

Погреб је трећи и завршни међаш у човековом живљењу. Међутим, у горштакској средини смрт се прима рационално. У болу има достојанства. Неке радње и поступци у вези са погребним церемонијалом премошћавају простор и време све до дубоко у праисторију. У том култ покојника заузима централно место. У томе, рекло би се, има одјека античке драме. *Покојнице* су у Црној Гори, каже Вук, чељад која жале и наричу за мртвима. „Осим кућана и оближње родбине покојникове, покајнице се зову и његова даља родбина и пријатељи и познаници који из другијех села или први дан по погребу или други и трећи иду кући његовој на *покајање*“. Ова поворка у многоме подсећа на антички хор — позориште на отвореном — јер „кад из другијех села иду на покајање они се поређају један за другијем, приметивши пушке наопако, а једнога између себе изаберу те нариче и јауче из гласа“. Ово у многоме подсећа на издвајање хороваће или првог глумца у античком театру. *Трпеза* (стара словенска „тризна“) која се одржава по повратку с гробља, код куће покојникове, или трећег јутра на самом гробу, очигледно има много подударности са старим словенским обичајем донетим још из старословенске прадомовине. Уколико се томе дода припремање погребна још за живота, спремање чисте кошуље за сахрану, затим сахрана на дасци (без сандука), прекривање покојниковог тела покровом после спуштања у раку¹⁷, само се потврђује велика старина култа и његов синкретизам. Сцену допуњује *тужење* („плакање из гласа“, „нарицање“ и гласно „говорење“) али све то само у одређено време и јавно. Јавност обреда даје церемонијалу посебно сакрално достојанство. „Мати за сином нариче жалостиво“, а сестра за братом у таквој прилици „као да пјева“. На сличан начин жали снаха ручног дјевера. „Плакање је пјесма са сузама“, уочава Његош. Постоје и прећутне забране у томе. Срамота је жени да тужи за мужем, а још већа испрошеној девојци да то чини за вереником. Ипак, песме описују да су и жене тужиле за мужевима и девојке за момцима. Али, најболније је нарицање мајке за сином и сестре за братом. У ту тугу уткан је један елемент који читавом култу даје изузетан нагласак и специфику којом „овоземаљски свет“ прелази „у весело царство поезије“ и за проучавање отвара комплекс у схватању: Бог — стари крвник, што такође сведочи о изражавању погледа на живот и свет у његовој ирационалној и рационалној обухватности.

¹⁶ Исти, наведено дело, с. 673.

¹⁷ Исти, наведено дело, с. 671.

Годишњи обичаји, о којима је Вук сакупио доста података, сведоче о прожимању магијских са хришћанским култовима, где посебно место припада култу природе и култу плодности. *Божјињи циклус*, на пример, открива слојевит сплет виђења живота и света. *Божји* значи мали, млади Бог. Њему се на жртву, као за бабине, приноси „лециво“. Жртва се коље на Туцин дан а пече на Бадњи дан¹⁸. Уношење бадњака дочекивано је у Црној Гори хлебом и вином. Бадњаку се, када се метне на ватру, наздравља исто као и човеку. Прво се бадњак напаја (поливањем) из крчага, а тек потом из ове посуде редом пију остали укућани. Уношење сламе, „пијукање“, пресипање куће орасима, мешање обредног хлеба (чесница), доношење воде на Божјић ујутру у кућу и њено даривање само су нека од знамења која у културној историји имају шири научни значај. Специфичности се запажају у улози *полаженика* или *полажајника*. На Божјић нико непозван не долази у кућу. У Рисну, забележио је Вук, полажајник је тек после подне долазио у посету и то са крчагом вина у руци, окићеним цвећем или воћем. Приликом одласка, уз друге поклоне, полажајнику је крчаг морао бити напуњен вином. Било је такође уобичајено да се чобанин на Божјић удари преко леба вратилом од ткачког разбоја (натре), у жељи да стока током године напредује¹⁹. Скупљање остатака свећа које су гореле у рукама чељади за време божићног поздрава — мирбожања, њихово повезивање у руковет и стављање таквог свежња у посуду у којој су помещане разне врсте жита (у којем су и колачи), које стоји на софри, довољно јасно указује на склоп симбола и радњи, чиме се, увек сиромашном поднебљу, бар у мислима, жудно дочарава међусобна људска повезаност и жеља да година буде родна и здрава²⁰. Све су ово радње и култови који се међусобно прожимају и трају од праисторије све до нашега доба. Елементе и саставне делове ових култова Вук је, боље него ико, уочио и описао приказујући живот и обичаје становништва у Црној Гори.

Здравице садржајем и тренутком у коме се изговарају, такође отварају низ проблема научне природе. Циљ им је, ипак, да се постигну срећа, благостање, напредак породице, куће у целини и кућне заједнице. Здравница у здравље пријатељско „од сињега мора до Дунава и од којегоб који вјере и закона био, а нашем дому и нашем роду добра хтио, свакоме Бог помогао и свакога унапријед помакао...“, сведочи више него било шта друго о међусобном поштовању и уважавању људи. Али, ако нема „збора и договора“, „као међу сретном и честитом браћом“, мора се „бранити и светити“ пријатељима „језиком из уста“ а „душманима оружјем из рука...“. Молитва се за „добар пут“ и „добар останик“²¹. Овде, као што се види, такође има доста елемената који,

¹⁸ Исти, наведено дело, с. 681.

¹⁹ Исти, наведено дело, с. 681-682.

²⁰ Исти, наведено дело, с. 683.

²¹ Исти, Сабрана дела, књ. XVII, с. 110—117.

уз друго, чине јаснијом слику о животу и свету, тако да се она може реконструисати уз помоћ описа које је оставио Вук Караџић у својим делима о Црној Гори.

III

Вуково описивање живота и обичаја има, као што је већ поменуто, велики научни значај. Његово дело је основа и подстицај за праћење и проучавање многих питања и проблема, полазиште за њихово решавање, не само у прошлости него и у садашњости па и у будућности. Оно, дакле, отвара перспективу даљим проучавањима нашег културног наслеђа.

Подаци које је Вук сабрао представљају извор првога реда јер је то учињено методом непосредног, виђеног и доживљеног, којој се са стручне стране нема шта приговорити²² Сваки Вуков податак драгоцен је прилог етнолошкој науци. Из Вукова дела се уочава, уз уобичајене анализе фактографије, међусобно прожимање елемената у нашем културно-историјском наслеђу из више различитих културних слојева. Запажају се палеобалкански (или медитерански), романски, влашки, старословенски, јужнословенски, оријентални и средњевропски културни утицаји.

Палеобалканских елемената има у материјалној култури²³. Овом слоју припадају, по М. Gavazziју а и иначе, облици првобитних станишта (грабевине од камена и дрвета округле основе). Пријеклад од камена на огњишту, затим сач од земље (вршник) или метала, такође припадају овом културном супстрату. Елемената старобалканских има у одевању (капа, прегача, опанци, струка, опртач) и накиту (разни украси и привесци). Из привреде се са старобалканским слојем могу повезати маслинарство, послови у виноградарству и делови опреме за обраду винограда, неке рибарске справе, употреба мазге и магарца у транспорту, специфичан облик самара направљеног за њихово товарење, а у домаћој радности преслица која има облик буздована. Катунски начин живота и родовско-племенска традиција носе обележја ранобалканског наслеђа.

Романско-византијски комплекс елемената проширује се на сва она добра која су својевремено посредовали Рим и Византија, односно њихове легије²⁴. Под римским утицајима развила се кућа без пећи, са отвореним огњиштем и камином. У Јадранском приморју, а местимично и у унутрашњости, јавља се светилка (луцијерна, уљарица) уз пећ од цигле која је делимично засвође-

²² Исти, Сабрана дела, књ. XVIII, с. 613—633.

²³ М. Gavazzi, Културна анализа етнографије Хрвата, Загреб 1930; Исти, Преглед етнографије, Хрвата I, Загреб 1940.

²⁴ Ф. Папазоглу, Средњобалканска племена у предримско доба, АНБ и Х, Сарајево 1969.

на. У обичајима зимског циклуса јавља се зеленило. Многи култови приспели су са Апенинског полуострва²⁵ или посредством његових становника са Блиског истока. Од XV века осећају се утицаји у обликовању свечане црногорске и бокељске ношње (од тог времена јављају се оплеће и сукња, односно раша и блуза, уместо дуге кошуље, високе ципеле, накит, чипка, специјалне тканине за женску и мушку одећу). Уз друге технике пренети су филигран и предмети за украшавање (укоснице, наушнице, брошеви, наруквице, пуца од срме), затим начини украшавања хладног и ватреног оружја, ножеви на склапање, пушке и мале пушке („леденице“). У покућство продире шкриња (ковчег) са поклопцем у облику саркофага. Пријеклад од метала са три ноге, украшен обликованом животињском главом, преузет је или урађен по романском узору²⁶.

Гркомедитерански и предњоазијски утицаји осећају се, поређењем Вукових описа, у типу насеља, привреди, архитектури, одећи, украшавању, друштвеном животу. Преко овога се спојила словенска рустичност са високом античком цивилизацијом, што се позитивно одразило у снажном културном успону у раном средњем веку, односно све до продора Турака а унеколико и после.²⁷

Оријентални утицаји допиру из ширег источно малоазијског подручја и пре појаве Турака у наше крајеве. Утицаји ове врсте запајају се у техници ткања, орнаментима на ћилимима, прегачама, торбама, мада су ови облици доспевали и из других простора као општељудска творевина.²⁸ М. С. Филиповић је оријенталне утицаје западио, уосталом као и Ј. Цвијић,²⁹ у типу куће, у употреби мангала, подели стана на мушки и женски део, ограђивању авлија, употреби трпезе (софре, синије) — ниске округле направе са које се обедовало. Источњачки утицаји су осетни у одећи и оружју. Посредством Турака ушли су у употребу свила, кадифа, крзно, диба, без. Оријентални утицаји осећају се у изради пафти, украсима од дрвета, интарзији седефом, уметањем жице у дрво. Украшавање ланцем (ћустек), прстењем и гривнама, припада оријенталним утицајима, као и прихватање, уз оријентализацију народне песме, неких музичких инструмената (тамбура, на пример). Утицаја има у јелима (пита, пилав, слаткиши са медом, ушећерено воће).³⁰ Дуван, а самим тим чибук, лула и

²⁵ И. Божић, *Историја Црне Горе*, књ. II, св. 2, Титоград 1970.

²⁶ М. Gavazzi, наведена дела (напомена бр. 23 овог рада).

²⁷ В. Дворниковић, *Карактерологија Југословена*, Београд 1939.

²⁸ М. С. Филиповић, *Оријентална компонента у народној култури Јужних Словена*, Прилози за оријенталну филологију, св. XVI—XVII, Сарајево 1970.

²⁹ Ј. Цвијић, *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва*, Српски етнографски зборник IV, Насеља 1, Београд 1902; *Исти*, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, књ. I, Београд 1922.

³⁰ С. Тројановић, *Старинска српска јела и пића*, едиција „Баштина”, Просвета, Београд 1983.

друге пушачке направе, у употреби су од турског времена. Делимично је и у језик ушла оријентална терминологија. Трубе од коре, заштита од урока и нека веровања имају порекло на Блиском истоку.³¹

Влашки културни слој може се повезати са палеобалканским елементима. Поромањене или полуроманизоване предсловенске заједнице биле су носиоци такозване пастирске културе, везане за повремена сточарска кретања. Влашких утицаја има у гајењу стоке (овчарство, катун), рукотворинама од дрвета, посућу и неким производима од вуне.³²

Старословенско и јужнословенско наслеђе приметно је у животу и обичајима становништва Црне Горе, уосталом као и у другим просторима Балканског полуострва. Оно чини највећи део нашег културног наслеђа.³³ Вук је о томе оставио драгоцене податке за упоређивање. У словенско културно наслеђе спадају бројни елементи који иначе обликују уобичајени стил свакодневног живљења. Старословенском слоју припада кућа од брвана са карактеристичном кровном конструкцијом, која је покривена сламом или даском. Многи називи на грађевини ове врсте несумњиво су словенског порекла (вијенац, слеме, стреха, рогови). Ниско отворено огњиште с бочном јамом за пепео било је познато и у словенској прадомовини. У одећи и домаћој радиности има такође елементи који упућују на старо словенско културно наслеђе. Томе припадају женска кошуља урађена од једног комада платна, ткани појас, кросна за ткање, преслица, вретено, начин обраде конопље и сновање пређе на отвореном простору за прављење тканина. Из словенског културног наслеђа издвајају се, међу пољопривредним справама, дрвено рало, плуг од дрвета, виле од дрвета, грабуље, лопата за вејање жита, ступа за жито, жрвањ за млевење, као и вејање жита помоћу ветра уз употребу дрвене лопате. Многи у општесловенско културно наслеђе убрајају начин жњевења жита, везивање руковети у снопове и садевање снопова у крстине. У словенској матици, уосталом као и код балканских Словена, било је у употреби кисело млеко. Знало се за израду масла и маје (квасца) и уз употребу сиришта — и спремање сира. Очувао се дуго свим Словенима заједнички начин кастрирања стоке, потом облик кошнице за пчеле, употреба медовине за пиће, брашна и проса у исхрани. У организацији породице има доста сличности са осталим Словенима. Старешина је „глава куће“, односно породичне заједнице, без обзира да ли је задружна или инокосна. Очували су се неки обичаји (вражда, веровање, заклињање, отмица девојке) и међусобна испомоћ (моба, спрег). Словенске су творевине, вероватно, божји суд, заклетва,

³¹ М. С. Филиповић, наведени рад.

³² Симпозијум о средњовековном катуну, Посебна издања Научног друштва Босне и Херцеговине, књ. II, Сарајево 1963.

³³ М. Gavazzi, *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb, 1978; П. Влаховић, *Niktoe etnograficne cechy Jugoslavii*, Lud, tom 62, 1978.

клетва уз употребу камена. У старе словенске обичаје убраја се отмица девојке, постављање препреке сватовима у селу приликом њиховог повратка (са младом). Иначе, свадбени церемонијал богат је словенским елементима (накоњче, обилазак невестин око огњишта, њено окретање „за сунцем“, иозлација породиље, обичај бабине и веровање у суђенице). У погребном церемонијалу словенском наслеђу приписује се просипање воде за покојником, превртање одеће и намештаја у кући у знак жалости, употреба беле боје у изражавању туге, нарицање, гозба у време погребња, веровања о прагу и одржавање разних врста подушја. Сваки период године има своје специфичности. Словенској старини приписују се, уз бадњак, у зимском циклусу: употреба свеће, слама и одржавање обредних поворки (коледари). Приметан је с пролећа култ ватре, шипање младим прутом а о Ускрсу бојење и шарање јаја. Верује се у моћ биља и снагу натприродних бића (вукодлак, вештица), кућну змију, жабу, ласицу, небеска тела (сунце, месец, звезде) и снагу злих очију.³⁴ У народном стваралаштву такође има доста старословенских примеса (обрада дрвета, камена, керамике). У усменом стваралаштву бројне су лирске песме, пословице и загонетке. У музици преовлађује једноставна ритмика са пентатоником и музичким инструментима (гајде или дуде, фрула, рог, труба од коре дрвета и други).³⁵

Проучавање ових особина омогућава да се уочи и опише све оно што чини основне одреднице одређене заједнице. Вук је, проучавајући Црну Гору, још пре 150 година о томе оставио веома драгоцене податке. Ово боље од било чега другог сведочи, како би рекао Вук, о „народности црногорској“, њеној сличности и разликама које се јављају у односу на друге балканске и остале шире етничке заједнице.

³⁴ Т. Борђевић, Природа у веровању и предању нашега народа, књ. I, Српски етнографски зборник LXXI, Београд 1958; Исти, исто, књ. II, Српски етнографски зборник, књ. LXXII, Београд 1958.

³⁵ В. Дворниковић, Карактерологија Југословена, Београд 1939.

Petar VLAHOVIĆ

VUK'S VIEWS OF THE LIFE AND CUSTOMS OF MONTENEGRIN
PEOPLE

S u m m a r y

The investigations made by Vuk of the life and customs of Montenegro have a great significance. They have led scholars to pay closer attention to the study of Montenegro and its people. As a result of this, many issues have already been carefully examined. However, in the year of Vuk's anniversary, the ethnologists have singled out a few issues that might be of broader concern. The purpose of this communication is to draw attention to them.

In describing the social structure of Montenegro Vuk provided us with interesting data on the basic factors determining national identity (related families, phratry, clan, nation, small national group, ethnic group). In addition to this, the organization of family and social lives is also interesting for ethnologists. Special relationship obtaining between a nephew and his maternal uncle (avunculate) deserves special attention too, as it has not been sufficiently studied so far though it can be traced back to very early phases of primitive social organizations. In the customs related to the life cycle (birth, wedding, funeral) can be perceived numerous archaic elements whose origin is to be found in the earliest prehistoric and historic times. Among the customs related to birth, the initiation of the member into society is of interest (e.g. the lying-in). Among customs related to wedding, the archaic engagement ritual performed in the cradle, protection of the newly-weds from the spell and fertility cult are no doubt worth studying. A number of customs related to funeral remain to be studied too, to mention but a few: burial without a coffin, the idea of God being »the old murderer«, the mournin for the deceased and his send-off to the »eternal abode« accompanied by lamenting and wailing in many ways similar to respects paid to the deceased in ancient times. The customs related to various seasons have on the whole received little attention on the part of the scholars. It suffices to mention here the cycle of Christmas customs preserving numerous archaic rituals, mixing magic with Christian cults, with the cult of nature and fertility cult having special significance. Among issues deserving special attention, and deriving from Vuk's study of Montenegro, is what might be called »the conception of the life and world«, as these issues carry a message and are instructive.

